

ศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องอรรถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท¹

An Analytical Study of Utility of Theravada Buddhism

อำนาจ สงวนกลาง²

Amnat Sa-nguanklang²

Corresponding author's E-mail: lungam2517@gmail.com²

(Received: November 7, 2019; Revised: January 3, 2020; Accepted: February 7, 2020)

บทคัดย่อ

บทความเรื่องศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องอรรถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องอรรถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาคำสอนจากพระไตรปิฎกและเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องพบว่าคำว่าอรรถประโยชน์หมายถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต 3 ระดับได้แก่ 1) จุดมุ่งหมายในชีวิตปัจจุบัน 2) จุดมุ่งหมายในภพเบื้องหน้า และ 3) จุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าอรรถประโยชน์ทั้ง 3 ระดับเป็นสิ่งที่อยู่จริงและสามารถเข้าถึงได้ในชีวิตนี้ตามลำดับ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าบุคคลที่บำเพ็ญตนให้บรรลุประโยชน์ทั้ง 3 ระดับนี้ให้ได้สมบูรณ์ก่อนจนสามารถเป็นที่พึ่งของตนเองได้ก่อนแล้วจึงช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้บรรลุประโยชน์เหล่านั้นด้วย เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือมนุษย์ในอุดมคติทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำสำคัญ: จุดมุ่งหมาย วิเคราะห์ อรรถประโยชน์ พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The article analyzes the teachings of Theravada Buddhism in Aatta benefit analysis to study the teachings of Theravada Buddhism in Aatta. The study analyzes the teachings of the Holy Scriptures and other documents related to that word Aatta benefit means the purpose of life three levels: 1) The aim of the present life, 2) the purpose of the incarnation foreground 3) points. Nirvana is the highest Theravada Buddhism is the Aatta 3 level is physical and can be accessed in this order. Theravada Buddhism is the person who initiates the implementation of the third class to complete before it can be relied on his own before helping others to achieve those benefits. Human beings are perfect or ideal of Theravada Buddhism.

Keywords: aim, analyze, utility, Buddhism Theravada

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่องเปรียบเทียบคำสอนเรื่องอรรถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับปรัชญาประโยชน์นิยมของเจอริมี เบนธัม และจอห์น สจวิต มิลล์

² อาจารย์ประจำ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

² Lecturer, Social Studies Program, Faculty of Humanities and Social Science, Lampang Rajabhat University

ความเป็นมาของปัญหา

ตลอดระยะเวลาที่สืบหาพระราชพงศาวดารของพระพุทธรูปเจ้าทรงทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เวไนยสัตว์จนวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนนี้อีกคือหลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้วก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะแสดงพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วนั้นก็เพราะทรงเล็งเห็นแก่ประโยชน์ของเวไนยสัตว์ ดังพุทธพจน์ที่ทรงประทานแก่พระภิกษุสาวกในคราวส่งไปประกาศศาสนธรรมครั้งแรกว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก (พหูชนนิตายะ พหูชนสุขายะ) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก (โลกานุกัมปายะ) เพื่อประโยชน์แก่กบฏและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ (อิตถายะ นิตายะ สุขายะ เทวะมะนุสสานัง)” (วิ.มหา.4/32/37) จากพุทธพจน์นี้จะเห็นว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเน้นเรื่องประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นสิ่งสำคัญ

คำว่า “ประโยชน์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตว่า “อิตถ” หรือ “อรรถถ” หมายถึงผลที่มุ่งหมาย 3 ระดับชั้น คือ

1. ประโยชน์หรือผลที่มุ่งหมายในปัจจุบันหรือในภพชาตินี้เรียกว่า ทิฏฐฐัมมิกัตถะ
2. ประโยชน์หรือผลที่มุ่งหมายในชาติหน้าหรือในภพชาติหน้าเรียกว่า สัมปรายิกัตถะ
3. ประโยชน์หรือผลอย่างยั่งยืนหรือประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานเรียกว่า ปรมาตถะ (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), 2531)

ประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงหมายรวมเอาทั้งประโยชน์ที่เป็นจุดหมายพื้นฐานของชีวิตคือความสุขสมบูรณ์ทางด้านร่างกายและจิตใจในชีวิตปัจจุบันและประโยชน์ที่เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือการที่จิตใจสงบปราศจากกิเลสทั้งปวงคือบรรลุถึงสภาวะที่เรียกว่า “นิพพาน” นั่นเอง ประโยชน์ในที่นี่

หมายถึงสิ่งที่เป็นเป้าหมายหรือจุดหมายของชีวิตอันหมายถึงจุดหมายของพรหมจรรย์หรือจริยธรรมหรือระบบการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน และจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือพรหมจรรย์นี้ก็คือนิพพานซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมาตถะคือประโยชน์อย่างยั่งยืนหรือจุดหมายสูงสุดของชีวิตนั่นเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) ประโยชน์ตามความหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากจะหมายถึงประโยชน์สุขของชีวิตที่เกิดจากการได้เสพวัตถุอย่างเต็มที่จากผลของการกระทำที่ถือว่าถูกต้องตามหลักศีลธรรมแล้ว การที่จิตใจสะอาดสว่างสงบเยือกเย็นเพราะปราศจากกิเลสนั้นก็ถือว่าเป็นประโยชน์สูงสุดที่ควรกระทำ เช่นหลักคำสอนที่ถือว่า เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาเถรวาทคือ “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว” (ขุ.ธ.25/11/13) การไม่ทำความชั่วคือไม่เบียดเบียนผู้อื่นและการกระทำคุณความดีต่างๆ ก็ถือว่าเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าประโยชน์ทั้งหลายนี้เป็นผลสืบเนื่องกันเชิงเหตุและผล เหตุกับผลมีความสัมพันธ์กันเป็นปัจจุอาการคือ “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” (ส.น.16/144/76) การทำเหตุที่ดีผลก็เป็นสิ่งที่ดีตามมาด้วย ทำเหตุเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้นผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดีผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว” (ส.ส.15/903/316)

บทความนี้จึงเป็นการศึกษาวิเคราะห์คำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับอรรถะประโยชน์ว่ามีความหมายและลักษณะอย่างไร เราจะแสวงหาและเข้าถึงประโยชน์ได้อย่างไรและอรรถะประโยชน์นี้เป็นสาระแก่นสารและอุดมคติของชีวิตที่ควรแสวงหาให้ถึง

พร้อมทั้งในชาติภพปัจจุบันและชาติหน้าได้หรือไม่อย่างไร การศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ใช้กรอบความคิดจากคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทจากพระไตรปิฎก ในส่วนพระสุตตันตปิฎก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องอัตถะ-ประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการศึกษาระดับคำค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary investigation) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและเอกสารชั้นทุติยภูมิชั้นอรรถกถาฎีกาและเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆที่รวบรวมมาแล้ว
3. สรุปผลของการศึกษาวิจัยและนำเสนอข้อมูล

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาฎีกาและเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องแล้วพบว่าคำสอนเรื่องอัตถะประโยชน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีดังนี้

1. ความหมายของอัตถะประโยชน์

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), 2531 ได้ให้ความหมายของ คำว่า “ประโยชน์” ในพระพุทธศาสนา

เถรวาทว่ามาจากศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตว่า “อัตถ” หรือ “อรรถ” หมายถึง ผลที่มุ่งหมาย 3 ระดับชั้นคือ

1.1 ประโยชน์หรือผลที่มุ่งหมายในปัจจุบันหรือในภพชาตินี้เรียกว่า ภูมิธรรมมิกัตถะ

1.2 ประโยชน์หรือผลที่มุ่งหมายในชาติหน้าหรือในภพชาติหน้าเรียกว่า สัมปรายิกัตถะ

1.3 ประโยชน์หรือผลอย่างยิ่งหรือประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานเรียกว่าปรมัตถะ(พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), 2531) จากความหมายของประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้จะเห็นว่าเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตทั้งชีวิตในชาติภพปัจจุบันและชีวิตในชาติภพหน้าตลอดถึงประโยชน์สูงสุดที่เป็นอุดมคติของชีวิตคือนิพพาน

2. ลักษณะของประโยชน์

อัตถะประโยชน์สามารถแบ่งออกได้ตามลักษณะของการแสวงหาและความรับผิดชอบหรือความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายเมื่อมองเห็นประโยชน์ตนสมควรแท้จริงเพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทหรือบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ผู้อื่นสมควรแท้จริงเพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทหรือว่าบุคคลผู้มองเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายสมควรแท้จริงเพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท (ส.นิ.16/67/29) ลักษณะของประโยชน์และการแสวงหาประโยชน์ตามแนวของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะดังนี้

2.1 อัตถัตถะประโยชน์คือการแสวงหาและบำเพ็ญเพื่อบรรลุประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของตนเอง

2.2 ปรัตถะประโยชน์คือประโยชน์เพื่อผู้อื่น ได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ให้เขาสามารถพึ่งพาตนเองได้

2.3 ฤกษ์ัตถะประโยชน์คือประโยชน์ส่วนรวม ได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่นหรือส่วนรวม

พระพุทธองค์สอนให้ทำประโยชน์ตนเองให้บริบูรณ์ก่อนแล้วจึงช่วยเหลือเกื้อกูลให้ผู้อื่นก็เพราะว่า “ไม่ควรพร่ำประโยชน์ตนเองเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น (ขุ.ธ.25/20/31) แต่ก็มีితทงสอนให้เป็นคนเห็นแก่ตัวแต่อย่างใด แต่กลับทรงประณามว่า “คนที่เห็นแก่ประโยชน์ตนเป็นคนเห็นแก่ตัวเป็นคนไม่สะอาด” (ขุ.ธ. 25/20/31) การที่ทงสอนให้คำนึงถึงและทำประโยชน์ตนเองให้เสร็จสมบูรณ์ก่อนแล้วจึงช่วยทำประโยชน์ผู้อื่นตามสมควรแก่กำลังของตนอย่างเต็มที่ภายหลัง เพราะว่าคนที่ทำประโยชน์ตนเองได้เสร็จสมบูรณ์แล้วย่อมไม่ต้องห่วงใยหรือคำนึงถึงประโยชน์ตนเองจึงทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้อย่างเต็มที่

3. ระดับขั้นของอัตถะประโยชน์

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่ามนุษย์มีความต้องการหลักๆ 2 ระดับคือความต้องการทางด้านร่างกายหรือความต้องการภายนอกและความต้องการทางด้านจิตใจหรือภายในและยังถือว่าชีวิตของมนุษย์มิได้สิ้นสุดอยู่แค่เพียงแต่ในชาติภพปัจจุบันนี้เท่านั้นยังมีภพหรือชาติหน้าต่อไปอีกหลังจากที่สิ้นชีวิตไปแล้ว เรียกว่าปรโลกหรือสัมปรายภพ เพราะตราบใดที่มนุษย์ยังเป็นผู้ที่มิเกลสอันเป็นเหตุให้ทำกรรมทั้งที่เป็นกุศลคือกรรมดีและอกุศลคือกรรมชั่วผลหรือวิบากกรรมก็จะเป็นตัวพาให้มนุษย์นั้นเป็นไปต่างๆ ตามกรรมที่ทำ ดังเช่นพุทธภาษิตที่ว่า “กมฺมํ สตเต วิฆาติ ยทิทํ หีนปฺปณํ ตตาย กรรมนั้นแลย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ ให้เลวทรามและประณีตหรือ” “กมฺมุนา วุตตติ โลกิ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา, 2537) ต่อเมื่อใดก็ตามที่มนุษย์สามารถทำลายกิเลสอันได้อย่างสิ้นเชิงแล้วจึงจะถือได้ว่าเป็นผู้ที่สิ้นภพ

สิ้นชาติคือไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป มนุษย์จึงควรรู้จักแสวงหาและบำเพ็ญประโยชน์ทั้งประโยชน์ตนเองประโยชน์เพื่อผู้อื่นและประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายให้สมบูรณ์ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในภพชาติปัจจุบันนี้และให้แสวงหาและบำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์ในภพหน้าและประโยชน์ที่สูงขึ้นไปกว่านั้นอีกคือประโยชน์อย่างยิ่ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คำารู้จักประโยชน์ทั้งหลายแล้วพึงกำจัดความสงสัยเสียความว่ารู้ทั่วถึง รู้ยิ่ง ทราบเทียบเคียงพิจารณาให้แจ่มแจ้งทำให้ปรากฏแล้ว ซึ่งประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายประโยชน์ในปัจจุบันประโยชน์ในสัมปรายภพพึงกำจัดพึงปราบละบรรเทาทำให้สิ้นสุดให้ถึงความไม่มีซึ่งความสงสัยเพราะฉะนั้นจึงชื่อว่ารู้จักประโยชน์ทั้งหลายแล้ว (ขุ.จุฬ.30/755/357)

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นว่าเบื้องต้นนั้นประโยชน์นั้นมี 2 ระดับขั้นคือประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในสัมปรายภพคือภพหน้าเท่านั้นซึ่งในกรณีนี้ประโยชน์อย่างยิ่งก็จะรวมอยู่ในสัมปรายภพที่ถณะประโยชน์คือประโยชน์ในเบื้องต้นนั่นเองมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าท่านกล่าวถึงประโยชน์อย่างยิ่งแยกออกมาต่างหากอีกดังพุทธพจน์ว่า “มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุจึงคบหาสมาคมด้วยความว่ามิตรทั้งหลายมีประโยชน์ตนเป็นเหตุมีประโยชน์ผู้อื่นเป็นเหตุมีประโยชน์ทั้งสองฝ่ายเป็นเหตุมีประโยชน์ปัจจุบันเป็นเหตุมีประโยชน์สัมปรายภพเป็นเหตุมีประโยชน์อย่างยิ่งเป็นเหตุจึงคบหาสมาคมเสพสมาคมด้วย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่ามิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุจึงคบหาสมาคมด้วย (ขุ.จุฬ.30/818/338) พระพุทธศาสนาเถรวาทมองประโยชน์ออกเป็น 3 ระดับขั้นอย่างชัดเจนคือ

3.1 ประโยชน์ในชาติภพปัจจุบันหรือประโยชน์เฉพาะหน้าในชาติภพนี้

3.2 ประโยชน์ในสัมปรายภพหรือประโยชน์ในชาติภพเบื้องต้น

3.3 ประโยชน์อย่างยิ่งหรือประโยชน์สูงสุด (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), 2538)

แม้ว่าจะแบ่งประโยชน์ออกเป็น 3 ระดับขั้นก็จริงแต่ว่าทั้ง 3 ระดับขั้นนี้ก็เป็นสิ่งที่สอดคล้องและเป็นไปตามระดับความต้องการของมนุษย์ทั้ง 2 ระดับคือทฤษฎีธัมมิกัตถะนั้นเป็นประโยชน์ขั้นต้นเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิตทางด้านร่างกายของมนุษย์จากวัตถุประสงค์ต่างๆ ส่วนสัมปรายิกัตถะประโยชน์และปรมาตถะนั้นเป็นประโยชน์ที่ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจล้วนๆ แต่ถ้าจะกล่าวโดยเนื้อแท้ของประโยชน์แล้วก็สรุปลงได้เป็น 2 ระดับคือ 1) ประโยชน์ระดับโลกียะคือทฤษฎีธัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะประโยชน์ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวโลกมุ่งหวังคือยังไปทำตามอำนาจของโลกธรรมหรือเรื่องธรรมดาของโลกมิได้มีเสียมีสุขมีทุกข์คละเคล้ากันไปเรียกว่าโลกธรรม (อ.อุฎฺฐก.23/95-96/140-142) และ 2) ประโยชน์ระดับที่เป็นโลกุตระคือประโยชน์อย่างยิ่งหรือสูงสุดได้แก่นิพพานเป็นประโยชน์ที่พ้นหรืออยู่นอกเหนือจากอำนาจของโลกธรรมเป็นอิสระจากอำนาจของกิเลสทั้งปวงเป็นประโยชน์แท้จริงเป็นจุดหมายสูงสุดและขั้นสุดท้ายหรืออุดมคติของชีวิต

4. ขอบข่ายการแสวงหาอัตถะประโยชน์

พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนว่าชีวิตของมนุษย์ที่ยังมีกิเลสต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพนี้และภพต่อไปเป็นสังสารวัฏฏ์จนกว่าจะได้บรรลุประโยชน์สูงสุดหรือประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพานจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีภพไม่มีชาติคือไม่ต้องกลับมาเกิดเพื่อแสวงหาประโยชน์อื่นๆ อีกต่อไป มนุษย์ควรแสวงหาและบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสามนี้ให้ถึงพร้อมหลักการและขอบข่ายของ

การแสวงหาบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุประโยชน์ในแต่ละระดับดังนี้

4.1 ขอบข่ายการแสวงหาทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ต้องดำเนินไปตามหลักจริยธรรม 4 ประการนี้คือ

4.1.1 อุฏฺฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงานต่างๆ ด้วยความสุจริตบริหารจัดการให้กิจการนั้นประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

4.1.2 อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้แล้วและการทำงานที่ตนเองได้ทำไว้แล้วด้วยความอุตสาหะพากเพียรมาแล้วยังสุจริตชอบธรรม

4.1.3 กัลยาณมิตรตา คือรู้จักเลือกคบหาสมาคมเสวนากับคนดีที่เกื้อกูลแก่กิจการงานและชักนำไปแต่ในทางที่ดี

4.1.4 สมชีวิตการมีความเป็นอยู่หรือดำเนินชีวิตและใช้ชีวิตที่เหมาะสมกับฐานะตำแหน่งและรายได้ของตน (อ.อุฎฺฐก.23/144/256) ประโยชน์ในระดับทฤษฎีธัมมิกัตถะนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นของชีวิตควรแสวงหาให้สมบูรณ์เพื่อให้เป็นที่พึงแก่ตนเองให้ได้เสียก่อนเพราะหากขาดความมั่นคงในขั้นนี้แล้วการดำเนินชีวิตย่อมผิดเคืองขัดสนเป็นทุกข์จนไม่สามารถที่จะบำเพ็ญประโยชน์ในขั้นสูงไปกว่านี้ได้

4.2 ขอบข่ายการแสวงหาสัมปรายิกัตถะประโยชน์โดยอาศัยหลักจริยธรรม 4 ประการนี้

4.2.1 ศรัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธาคือเชื่อในคุณธรรมคุณค่าของความดีในศีลธรรมและมีความเชื่อในกระแสแห่งเหตุปัจจัยซึ่งเป็นกฎธรรมชาติว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นอนิจจังคือมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป ประโยชน์จากความมั่งคั่งทรัพย์สินเงินทองเกียรติยศชื่อเสียงต่างๆ ตลอดถึงการสรรเสริญที่ตนเคย

ได้รับยอมเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนคงที่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นแก่นสารได้

4.2.2 ศิลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีลคือรักษา กายวาจาให้เรียบร้อยควมมีระเบียบวินัยในศีลธรรมมีความประพฤติที่ต้งามถูกต้องเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต

4.2.3 จาคะสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการให้และการเสียสละประโยชน์ของตนเองเพื่อผู้อื่นรู้จักเผื่อแผ่ แบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ภคทรัพย์และกำลังแรงกายของตนเพื่อผู้อื่นและพร้อมที่จะช่วยเหลือคนที่ควรจะได้รับช่วยเหลือ ให้เขาได้บรรลุประโยชน์ในระดับต่างๆ

4.2.4 ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือการดำเนินชีวิตด้วยปัญญารู้จักใคร่ครวญไตร่ตรอง พิจารณาด้วยเหตุด้วยผลและใช้วิจารณ์ญาณให้รู้เท่าทันโลกและชีวิตจนสามารถทำจิตให้เป็นอิสระไม่ลุ่มหลงมัวเมาในชีวิตทรัพย์สินเป็นต้นมีชีวิตอยู่อย่างป็นนายของวัตถุไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ (อ.สตุตก.23/144/259 และ ม.อุปริ.14/319/191)

คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้เป็นเหตุให้บุคคลที่ ปฏิบัติตามได้สำเร็จประโยชน์ตามความปรารถนาจึงได้ ชื่อเป็นว่าคุณธรรมเป็นเหตุให้สมหมายหรือสมความปรารถนาได้ในภพหน้าซึ่งถ้าทำให้เกิดมีในตนเองอย่าง สมบูรณ์จนจิตใจผ่องใสไม่ขุ่นมัวปราศจากความเศร้าหมองก็จะทำให้บรรลุประโยชน์ในภพเบื้องหน้าคือสุคติภพในเบื้องหน้าได้ตามปรารถนา ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “จิตเต อสงฺกิลิฏฺฐสุคติ ปาฏิทงฺขา เมื่อกิจไม่เศร้าหมองแล้วสุคติเป็นอันต้องหวังได้ (ม.มู.12/92/55) การที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรม 4 ประการนี้และว่าการ ทำจิตไม่ให้เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาที่ตั้งไว้จึงเป็นการชี้ถึงประโยชน์หรือ จุดมุ่งหมายต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่เราสามารถเลือกได้ด้วยตนเอง เราเลือกที่จะเกิดเป็นอะไรก็ได้หรือเลือกที่จะไม่เกิดเป็นอะไรก็ได้เช่นกัน

4.3 ขอบข่ายการแสวงหาปรมาตตะประโยชน์ หรือประโยชน์อย่างยิ่งเป็นประโยชน์ที่มีความแตกต่าง จากประโยชน์ทั้งสองระดับข้างต้นนั้นเพราะว่าประโยชน์ ระดับที่หนึ่งนั้นต้องอิงอาศัยวัตถุหรืออาศัยการยอมรับ ของผู้อื่นส่วนประโยชน์ระดับที่สองก็ยังคงอิงอาศัย คุณธรรมหรือความดีงามในคุณธรรมของตนเองอยู่ นั้นเอง ประโยชน์ทั้งสองระดับที่กล่าวมานั้นเป็นสิ่งที่ ยังไม่เป็นอิสระยิ่งขึ้นอยู่กับวัตถุธรรมคุณธรรมและคุณค่า นิยมต่างๆ ทางสังคมเป็นประโยชน์ขั้นโลกียะคือยังเป็น สิ่งที่ตกอยู่ในสภาพอนิจจังไม่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นทุกข ส่วนปรมาตตะประโยชน์นั้นเป็นสิ่งที่ป็นสาระเป็นแก่นแท้ ของชีวิตเป็นจุดหมายหรืออุดมคติสูงสุดของชีวิตได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันคติธรรมตาของสังขารธรรมและไม่ตกเป็นทาสของ โลกธรรมทั้งสภาวะธรรมทั้งหลายเป็นผู้ที่มีจิตปลอด โปร่งเป็นอิสระสะอาดสว่างสงบผ่องใสไม่ขุ่นมัวและ เศร้าหมองด้วยกิเลสหมดจตอย่างบริบูรณ์สิ้นเชิงที่ เรียกว่า“นิพพาน”พระพุทธองค์ทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือ ปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือนิพพานไว้ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า“มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางได้แก่อริยมรรคมีองค์แปดคือปัญญาอัน เห็นชอบความดำริชอบเจตนาชอบการงานชอบเลี้ยงชีวิต ชอบพยายามชอบระลึกชอบตั้งจิตชอบเป็นหนทางที่ เป็นไปเพื่อความรู้อย่างเห็นจริงเพื่อการบรรลุนิพพาน” (วิ.มหา.4/13/18, ที.มหา.10/299/274, ชุ.ธ.25/30/43) พระพุทธองค์ยังทรงเรียกทางอีกทางหนึ่งว่าเป็นทางสาย เอกที่จะนำตรงไปสู่จุดหมายปลายทางดังกล่าวได้อีก ทางนั้นคือการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือการมี ความเพียรพยายามที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ พิจารณา กาย เวทนา จิตและสภาวะธรรมจนสามารถ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกนี้เสียได้คือเห็นสิ่ง เหล่านั้นตามสภาวะที่เป็นจริงไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน

การปฏิบัติตามหลักแห่งสติปฏิฐานทั้ง 4 นั้นนับเป็นทางสายเอก“เพื่อความหมดจดจากกิเลสและข้ามพ้นจากความทุกข์ได้เป็นไปเพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่งหรือสูงสุดได้แก่บรรลุถึงนิพพาน” (ม.มู.12/132/84, ที่.ปา. 10/300/276) นี่เป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงรับรองผลสำเร็จถ้าหากปฏิบัติครบถ้วนตามเงื่อนไขและเห็นผลได้ในชาติปัจจุบันทันตาเห็นนี้แน่นอน มีพุทธดำรัสที่ทรงรับรองยืนยันไว้ในมัชฌิมนิกายมุลปปีณาสกัว่า “ผู้ที่เจริญสติปฏิฐานทั้งสี่ประการนี้อย่างน้อยชั่วเจ็ดวันอย่างมากชั่วเจ็ดปีย่อมได้บรรลุอรหัตผลหรือแม้ไม่อาจบรรลุอรหัตผลได้อย่างน้อยก็ได้บรรลุอนาคามีผลในชาติปัจจุบันทันตาเห็นนี้” (ม.มู.12/151-152/101-102) ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักสติปฏิฐาน 4 อย่างเข้มงวดจริงจังตามเงื่อนไขทุกประการแล้วย่อมได้ประสบผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอนคือได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เข้าถึงความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงเข้าถึงประโยชน์สูงสุดคือนิพพานหรือถ้ายังไม่บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้อย่างน้อยก็เข้าถึงความเป็นพระอริยะคือพระอนาคามีผลอย่างใดอย่างหนึ่งใน 2 อย่างนี้เป็นผลที่ผู้ปฏิบัติจะพึงได้รับในชีวิตปัจจุบันนี้ภายในเวลาอย่างน้อย 7 วัน

5. ไตรสิกขา: ทางเข้าถึงอตถะประโยชน์ชั้นต่างๆ

แม้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทจะวางหลักการและแนวทางการแสวงหาและบำเพ็ญเพียรเพื่อการบรรลุประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตในระดับชั้นต่างๆ ไว้โดยสอดคล้องเหมาะสมและตรงกับความมุ่งหมายการบรรลุประโยชน์ทั้งสามลักษณะและระดับชั้นแล้วก็ตามแต่ว่าหลักการและแนวทางเหล่านั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็รวมลงในแนวทางเดียวกันคือทางสายเอกที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์แปดหรือหนทางอันประเสริฐเป็นไปเพื่อบรรลุประโยชน์ที่มุ่งหมายของชีวิตในระดับต่างๆ ซึ่งใน

มรรคมีองค์แปดประการนี้ถ้าเน้นถึงการนำไปศึกษาปฏิบัติเพื่อบรรลุประโยชน์ทั้งสามระดับก็จะได้เป็นแนวทางสามระดับเช่นกันที่เรียกว่าหลักไตรสิกขาหรือสิกขา 3 คือ

5.1 สีสสิกขาคือการศึกษาอบรมฝึกหัดในด้านความประพฤติระเบียบวินัยให้มีความสุจริตทางกาย วาจาและสัมมาอาชีวะอันเป็นเหตุให้ได้ปฏิสัมมมิกัตถะประโยชน์ได้แก่ “ความเป็นผู้มีโภคทรัพย์มีเกียรติยศชื่อเสียงมีความองอาจแก่วัฒนแม้เวลาจะทำกาลละ(ตาย)ก็ไม่หลงคือมีสติสมบุรณ์และมีสุคติโลกสวรรค์ เป็นที่ไปเบื้องหน้า” (ที่. ปา. 1/291/228, อ.ปญจก. 22/173/207)

5.2 สมာธิสิกขาคือการฝึกฝนอบรมทางด้านจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ สร้างเสริมคุณภาพจิตและการรู้จักใช้ความสามารถในการฝึกสมาธิคือการพัฒนาคุณภาพจิตใจหรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้นซึ่งเชื้ออำนาจแก่การมีชีวิตที่ดีงามพร้อมที่จะใช้งานในทางด้านปัญญาต่อไปอันจะเป็นสาเหตุให้ได้บรรลุประโยชน์ในระดับที่ละเอียดประณีตได้แก่ “จิตแน่วแน่และหยุดนิ่งในอารมณ์เดียว (เป็นเอกัคคตา) สงัดจากกิเลสลงสู่ระดับฌาน” (ที่.ปา.11/232/204) ทำให้ได้สัมปรายิกัตถะประโยชน์ตามที่ปรารถนาและยังเป็นบาทฐานของการเจริญปัญญาศึกษาต่อไปอีกด้วย

5.3 ปัญญาสิกขาคือการฝึกอบรมทางปัญญาจนทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจนเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ซึ่งก็ได้แก่ปรมาตถะประโยชน์อย่างยิ่งหรือสูงสุดคือการได้บรรลุถึง “นิพพาน” นั่นเอง

สีสสิกขาสมาธิสิกขาและปัญญาสิกขานี้เป็นหนทางที่เป็นไปสอดคล้องกับการแสวงหาและบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุประโยชน์ทั้งสามระดับชั้นคือการดำเนิน

ตามหลักศีลสิกขาเป็นเหตุให้ได้บรรลุนิพพานมีกัตถะ การดำเนินตามหลักสมาธิสิกขาเป็นเหตุให้ได้บรรลุตสัมปรายิกัตถะและการดำเนินตามหลักปัญญาสิกขาเป็นเหตุให้ได้บรรลุปรมัตถะได้ตามลำดับแห่งการปฏิบัติ

6. ความมีอยู่จริงของอัตถะประโยชน์

จากความหมายของอัตถะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่หมายถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตทั้ง 3 ระดับขึ้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรดำเนินชีวิตไปให้ถึงในระดับใดระดับหนึ่งตามลำดับจึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับความมีอยู่ของสิ่งและสภาวะที่เรียกว่าประโยชน์ทั้งประโยชน์ที่เป็นเชิงวัตถุธรรมและที่เป็นนามธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับความมีอยู่สองระดับว่ามีอยู่เท่ากันๆ คือ

6.1 สมมติสัจจะ ได้แก่ความจริงโดยสมมติหรือบัญญัติเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ เช่น คน สัตว์ คนดีคนเลวเป็นต้นสิ่งเหล่านี้เป็นจริงและมีอยู่จริงก็เพราะการตกลงร่วมกันเท่านั้น

6.2 ปรมัตถสัจจะ ได้แก่ความเป็นจริงโดยปรมัตถ์ หรือความจริงนามธรรมคือความเป็นจริงตามความหมายสูงสุดหรือความหมายแท้จริงขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะเช่นจิตเจตสิกนิพพานเป็นต้นเป็นความจริงที่มีอยู่โดยสภาวะที่แท้จริงขั้นสุดท้ายเป็นภาวะที่มีอยู่จริงนอกเหนือจากสมมติบัญญัติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) แต่เป็นสิ่งที่พูดถึงได้ “แม้ปราศจากการสมมติก็ยังชื่อว่ามีอยู่เพราะสภาวะให้รู้ได้ด้วยสามารถแห่งลักษณะเฉพาะตนและสามัญลักษณะ” (อภิ.กถา.37/175/88) ความจริงในระดับสมมติสัจจะเป็นเพียงสภาวะแห่งกองสังขารคือสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นแล้วสมมติเรียกให้เป็นสัตว์บุคคลเขาเขาเท่านั้นหาตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ ความจริงในระดับปรมัตถสัจจะเป็นสิ่งที่ปราศจากการปรุงแต่งจากปัจจัยทั้งปวงเป็น

สิ่งที่เรียกว่าวิสังขารเป็นความจริงที่มีอยู่โดยอิสระมีอยู่โดยสภาวะของตนเอง

เมื่อความจริงในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีสองระดับ การยอมรับความมีอยู่จริงของจุดหมายของชีวิตหรือประโยชน์นั้นก็ทั้งสองระดับเช่นกัน คือ 1) สมมติสัจจะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ที่มีอยู่จริงตามสมมติบัญญัติของชาวโลกเช่นทรัพย์เงินทองความดีความชั่วหรือหลักจริยธรรมต่างๆ เป็นต้น ซึ่งได้แกกัฏฐธัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะประโยชน์ 2) ปรมัตถสัจจะประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ในระดับที่เป็นความจริงที่สูงสุดขั้นสุดท้ายและมีอยู่จริงโดยสภาวะที่แท้จริงของตัวเอนอกเหนือจากการสมมติบัญญัติใดๆ ทั้งสิ้นคือสภาวะที่เรียกว่านิพพาน ประโยชน์ทั้งสองระดับนี้แม้จะถือว่าเป็นจุดหมายของชีวิตก็ตามแต่พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนว่าประโยชน์ระดับสมมติสัจจะนั้นเป็นเพียงจุดหมายเบื้องต้นเท่านั้นไม่ควรยึดติดหรือหุคอยู่แค่นั้น แต่ควรเพียรพยายามฝึกฝนตนให้เข้าถึงปรมัตถสัจจะประโยชน์อันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

7. นิพพาน: อัตถะประโยชน์สูงสุดของชีวิต

พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่านิพพานเป็นจุดมุ่งหมายหรือประโยชน์สูงสุดของชีวิตเป็นจุดหมายปลายทางที่แท้จริงที่มนุษย์ควรเข้าไปให้ถึงเป็นภาวะที่ควรทำให้แจ้งประจักษ์ให้ได้ในชีวิตปัจจุบันนี้และสามารถทำให้ประจักษ์ได้เมื่อเพียรพยายามอย่างเต็มที่ตามหลัก การที่ถูกต้อง ไม่ต้องรอถึงชาติหน้าดังคุณลักษณะของนิพพานที่ว่า “สันติปฏิริกััง เห็นได้เองประจักษ์ได้ในชีวิตนี้และอกาลโกไม่จำกัดกาลเวลาไม่ขึ้นต่อกาลเวลา” เป็นต้น (อ.ติก.20/495/179) นิพพาน หรือปรมัตถะประโยชน์จึงเป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยตนเองและไม่ขึ้นอยู่กับการเวลาถ้ามีความเพียรพยายามอย่างถูกต้องสมบูรณ์

7.1 ความหมายและประเภทของนิพพาน (ปรมาตตะประโยชน์) นิพพานความหมายตามรูปศัพท์ แล้วแปลว่าความดับ หมายถึงความดับกิเลสและกองทุกข์อีกนัยหนึ่งหมายถึง “ภาวะที่ออกจากต้นเหตุหรือภาวะอันออกจากกิเลสเครื่องร้อยรัดซึ่งเป็นภาวะที่เข้าถึงแล้วทำให้กิเลสและทุกข์ทั้งปวงดับไปโดยสิ้นเชิง เป็นสมุจเฉตปหาน” (สุนทร ฌ รัชชี, 2542) นิพพานว่าตามสภาวะที่แท้จริงแล้วมีอย่างเดียวนั่นคือสภาวะที่จิตสะอาดสว่างสงบดับเย็นหายร้อนไม่มีความกระวนกระวายดับกิเลส คือโลกะโทสะโมหะหมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิงแต่การแบ่งประเภทของนิพพานนี้เป็นการแบ่งตามอาการของบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือบรรลุนิพพาน 2 ประเภทคือ 1) สอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่นิพพานที่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่เป็นแต่เพียงกิเลสดับไปหมดสิ้นแต่ยังมีชีวิตอยู่ และ 2) อนุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่นิพพานที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่เป็นการดับทั้งกิเลสและทั้งเบญจขันธ์คือสิ้นชีวิตแล้ว (ขุ.อิตติ.25/222/231) สิ่งที่เป็นเกณฑ์แบ่งประเภทนิพพานในที่นี้คืออุปธิได้แก่สภาพที่ถูกกิเลสถือครองหรือสภาพที่ถูกอุปาทานยึดมั่นไว้หมายถึงเบญจขันธ์นิพพานอย่างแรกหมายถึงดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่ ได้แก่นิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่เรียกว่ากิเลสนิพพาน ส่วนนิพพานอย่างที่สองหมายถึงการดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ ได้แก่นิพพานของพระอรหันต์เมื่อสิ้นชีวิตเรียกว่าขันธ์ปรินิพพาน

7.2 ภาวะความมีอยู่จริงของนิพพาน (ปรมาตตะประโยชน์) ความมีอยู่จริงของปรมาตตะประโยชน์คือประโยชน์อย่างยิ่งได้แก่ภาวะที่เรียกว่านิพพานเป็นภาวะที่มีอยู่จริงและผู้ที่สามารถดับกิเลสได้หมดแล้วเข้าถึงได้จริงๆ และยืนยันการมีอยู่จริงของนิพพานนี้ว่าเป็นสภาวะที่อยู่นอกเหนือจากบัญญัติของโลก “ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งไม่เกิดดับแล้ว ไม่มีสมมติว่าดินน้ำลมไฟ

ไม่มีแสงสว่างทั้งจากดวงอาทิตย์ดวงจันทร์และทั้งความมืดมิดก็ไม่มีไม่ปรากฏทั้งการมารากรไป” (ขุ.อ.25/50/72 และ ขุ.อิตติ.25/221/230) นิพพานนี้เป็นสภาวะที่สะอาดสว่างสงบประณีตละเอียดลึกซึ้ง ปุถุชนนึกไม่เข้าใจคิดไม่เข้าใจ แต่เมื่อใดเข้าถึงได้ก็จะรู้แจ้งประจักษ์แก่ตนเอง เมื่อนั้นคือนิพพาน “อันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง ไม่ขึ้นอยู่ กับกาลเวลาเรียกให้มาดูได้ควรน้อมเข้ามาไว้และอันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” (อ.ติก.20/495/179)

การที่ปุถุชนไม่สามารถนึกเห็นและเข้าใจสภาวะของนิพพานได้นั้นเพราะถูกอำนาจของอวิชชา ตัณหาอุปาทานครอบงำ พระพุทธองค์ทรงยืนยันการมีอยู่ของภาวะที่เรียกนิพพานนี้ชื่อว่า “ถ้าภาวะเช่นนี้ไม่มีอยู่จริงแล้วการปฏิบัติตนเพื่อให้หลุดพ้นหรือสลัดออกไปจากภาวะที่มีการเกิดขึ้นการถูกระงับและการถูกรุ่งแต่งด้วยเหตุปัจจัยก็จะเป็นไปไม่ได้เลยแต่เพราะภาวะที่พ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยมีอยู่การปฏิบัติตนจนเข้าถึงความหลุดพ้นจากวัฏฏะอันเป็นภาวะที่เป็นไปตามการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้” (ขุ.อิตติ.25/221/230) การได้บรรลุประโยชน์สูงสุดคือนิพพานนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริงถ้าปฏิบัติถูกต้องตามหลักการปฏิบัติ เช่น มรรคมีองค์แปดเป็นต้น

8. มนุษย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนา เถรวาท

มนุษย์ที่สมบูรณ์คติของพระพุทธศาสนาเถรวาทคือมนุษย์ที่ทำประโยชน์ตนเองให้ถึงพร้อมและทำประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมเช่นกัน ได้แก่การทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้บรรลุประโยชน์ในระดับต่างๆ ทั้ง 3 ระดับโดยสมบูรณ์ เหตุนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงจำแนกมนุษย์ในสังคมนี้ออกเป็น 4 ประเภทด้วยกันโดยยึดหลักแห่งการบำเพ็ญประโยชน์หรือระดับของประโยชน์ที่ก่อเกิดจากการดำเนินชีวิตมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยตัดสินดังนี้

8.1 บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

8.2 บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน

8.3 บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

8.4 บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น (อ.จตุกถ.21/99/117)

ในบุคคล 4 ประเภทนี้อาจประเมินคุณค่าความเป็นมนุษย์ได้ว่าบุคคลประเภทที่ 1 นั้นเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพต่ำที่สุดเพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์ประเภทนี้ไม่ได้ให้ประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้นเลยทั้งแก่ตนเองและแก่โลกพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็น “โมฆะบุรุษ” พระพุทธองค์ทรงกล่าวต่าหนิบุคคลจำพวกนี้ว่า “เป็นประดุจท่อนฟืนที่ถูกไฟไหม้ 2 ข้างตรงกลางเปื้อน อุจจาระจะนำมาใช้ประโยชน์ในบ้านก็ไม่ได้ในป่าก็ไม่ได้” (อ.จตุกถ.21/95/112) บุคคลประเภทที่ 2 และที่ 3 เป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อสังคมพอประมาณเพราะยังใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์อยู่บ้างไม่ทางใดก็ทางหนึ่งกล่าวคือไม่เพื่อตนเองก็เพื่อผู้อื่นแต่ในมนุษย์ทั้ง 2 ประเภทนี้ก็ยังไม่จัดเข้าเป็นมนุษย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนาเถรวาทส่วนบุคคลประเภทที่ 4 นั้นจัดว่าเป็นมนุษย์ในอุดมคติทั้งนี้เพราะไม่ดำเนินชีวิตและใช้ชีวิตให้เป็นคนเปล่าประโยชน์ตามลักษณะของมนุษย์ประเภทที่ 1 และก็ไม่ใช้ชีวิตไปตามทางที่สุดโต่งข้างใดข้างหนึ่งตามลักษณะของมนุษย์ประเภทที่ 2 และที่ 3 แต่ดำเนินชีวิตไปตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางคือใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนแต่กลับใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและให้คุณประโยชน์ทั้งตนเองแก่ผู้อื่น

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องอัตถะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากกรอบความคิดในพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นพระสูตรต้นตะปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา ตำราอื่นๆ แล้วพบว่าคำสอนเรื่องอัตถะประโยชน์นี้สอดคล้องกับสมมติฐานและคำถามที่ตั้งไว้เพราะคำสอนเรื่องอัตถะประโยชน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์สามารถที่สอดคล้องกับความจริงและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือมนุษย์จำเป็นต้องแสวงหาความมั่งคั่งมั่นคงของชีวิตในเบื้องต้น แสวงหาความมั่นคงแก่ชีวิตในชีวิตปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะประโยชน์) การแสวงหาความมั่นคงแก่ชีวิตในอนาคต (สัมปรายิกัตถะประโยชน์) และแสวงหาอุดมคติของชีวิตเป็นที่สุด (ปรมาตถะประโยชน์) หลักการแสวงหาอัตถะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ยิ่งสอดคล้องกับวิธีการแสวงหาความสุขสำเร็จของชีวิตมนุษย์ กล่าวคือ การแสวงหาทรัพย์และความมั่งคั่งมั่นคงแก่ชีวิตนั้นมนุษย์ต้องมีความขยันเป็นเบื้องต้น (อุฏฐานสัมปทา) รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ (อารักขสัมปทา) การเลือกคบค้าสมาคมกับคนดี (กัลยาณมิตตา) และใช้ชีวิตอย่างสมกับฐานะของตนเอง (สมชีวิตา) ลักษณะการแสวงหาประโยชน์หรือทำประโยชน์ในชีวิตจริงของมนุษย์ก็สอดคล้องกับลักษณะอัตถะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วย่อมแสวงหาหรือทำเพื่อประโยชน์แก่ตนเองก่อน (อัตตัตถะประโยชน์) เมื่อตนเองมีความมั่งคั่งมั่นคงระดับหนึ่งแล้วจึงกระทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะประโยชน์) และเมื่อสมบูรณ์พร้อมด้วยประโยชน์ทั้งสองนั้นแล้วจึงกระทำเพื่อประโยชน์ทั้งของตนเองและผู้อื่น (อุภยัตถะประโยชน์) ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะประโยชน์) ประโยชน์ในภพเบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะประโยชน์)

และประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมาตตะประโยชน์) เหล่านี้เป็น สิ่งที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันไปตามลำดับกล่าวคือ เมื่อมนุษย์ควรแสวงหาหรือบำเพ็ญประโยชน์ตนเองให้ สมบูรณ์จนสามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้แล้วจึงกระทำ ตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นและเพราะการที่ตนเองเป็น ที่พึ่งตนเองได้แล้วย่อมเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้เช่นเดียวกัน เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเป็นแบบอย่าง

การที่พระองค์ทรงถึงพร้อมด้วยประโยชน์ของ พระองค์อย่างสมบูรณ์แล้วนั่นเองที่ทำให้พระองค์ทรง บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ชาวโลกได้อย่างเต็มที่หรือแม้แต่ ภิกษุสาวกของพระองค์ก็เช่นเดียวกันเป็นผู้ออกบวชเพื่อ ทำประโยชน์ตนให้ถึงพร้อมสมบูรณ์ไม่ต้องมีภาระ ก่อนแล้วจึงเที่ยวจาริกไปเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ ชาวโลกได้อย่างเต็มที่เช่นกันตรงกันข้ามถ้าท่าน เหล่านี้ยังมีภาระที่จะต้องคำนึงถึงตัวเองอยู่แล้วก็จะไม่ อาจทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้อย่างเต็มที่และการทำ ประโยชน์ในปัจจุบันให้ถึงพร้อมสมบูรณ์ก็เป็นพื้นฐาน ในการทำประโยชน์ในภพหน้าและประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อไปพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้วางหลักแห่งการ บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลुประโยชน์เหล่านี้ไว้คือหลัก ไตรสิกขาหรือตามหลักมรรคมีองค์แปดประการเป็นต้น การดำเนินชีวิตตามหลักเหล่านี้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ แล้ว พระพุทธศาสนาเถรวาทยืนยันว่าต้องได้บรรลुถึง จุดหมายของชีวิตทุกระดับจริงในชีวิตปัจจุบัน นอกจากนี้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทยัง ยกย่องมนุษย์ที่บำเพ็ญประโยชน์ได้ถึงพร้อมด้วย ประโยชน์เองประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เป็นมนุษย์ที่ประเสริฐซึ่งก็สอดคล้องกับความเป็นจริงของ ชีวิตมนุษย์ผู้ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมก็มัก ได้รับการนับถือยกย่องจากสังคมเช่นกัน

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนในส่วนที่เป็น พระสูตรต้นตปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาและตำราที่ เกี่ยวข้องพบว่าอตตะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงสิ่งที่เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตที่มนุษย์พึง แสวงหาซึ่งมีสามระดับตามธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ได้แก่ประโยชน์ในชาติภพปัจจุบันประโยชน์ในชาติภพ หน้าและประโยชน์อย่างยิ่งที่เป็นอุดมคติของชีวิต อตตะประโยชน์มีลักษณะ 3 ประการคือประโยชน์ ตนเองประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าประโยชน์นี้เป็นสาระเป็น แก่นสารและอุดมคติของชีวิตที่ควรแสวงหาและบำเพ็ญ เพียรให้เกิดขึ้นทั้งประโยชน์ตนเองประโยชน์ผู้อื่นและ ประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นทั้งประโยชน์ตนเอง ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่ายในส่วนที่เป็น ประโยชน์ชาติภพปัจจุบัน ประโยชน์ในชาติภพหน้าและ ประโยชน์อย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เสนอแนะ วิธีการแสวงหาเพื่อเข้าถึงประโยชน์ทั้งสามระดับนั้นด้วย การดำเนินชีวิตตามหลักมรรคมีองค์แปดหรือสรุปลง ง่าย ๆ คือการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขาคือการ ดำเนินชีวิตให้สมบูรณ์ด้วยความมีศีลก็จะทำให้เข้าถึง ประโยชน์ในชาติภพปัจจุบันการดำเนินชีวิตให้บริบูรณ์ ด้วยสมาธิก็จะทำให้เข้าถึงประโยชน์ในชาติภพหน้าและ การดำเนินชีวิตให้บริบูรณ์ด้วยปัญญาก็จะทำให้เข้าถึง ประโยชน์อย่างยิ่งหรืออุดมคติสูงสุดของชีวิต พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าประโยชน์ทั้ง 3 ระดับคือ ประโยชน์ในชาติภพปัจจุบันคือความมั่งคั่งมั่นคง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเกียรติการยอมรับจากสังคมจาก การดำเนินชีวิตตามหลักมรรคแปดประการ ประโยชน์ใน ชาติภพหน้าคือสุคติภพในชาติหน้าจากการมีศรัทธา ความเชื่อตามหลักกรรมมีสัมมาทิฐิ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือความที่จิตเป็นอิสระจากกิเลสทั้งปวงจากการ

ฝึกอบรมตามหลักมรรคแปดจนบริบูรณ์ซึ่งถือเป็นอุดมคติของชีวิตเป็นสิ่งที่มืออยู่จริงและสามารถเข้าถึงได้ในชาติภพปัจจุบันนี้ เช่นความที่เป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่ด้วยความมั่งคั่งมั่นคงด้วยการประกอบสัมมาอาชีวะก็ถือว่าเป็นปฏิฐัมมิกัตถะประโยชน์ คือประโยชน์ในชีวิตปัจจุบันความที่เป็นผู้ที่มีศรัทธาที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐุริรักษาศีลบริสุทธิก็จะได้ชื่อว่าเป็นคนดีและเป็นเครื่องประกันได้ว่าในชาติภพหน้าจะมีสุคติเป็นที่ไปและการบำเพ็ญเพียรฝึกอบรมจิตจนสะอาดสว่างสงบเย็นได้จากกิเลสอย่างสิ้นเชิงในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่นี้ก็เรียกว่าเข้าถึงประโยชน์อย่างยิ่งคือนิพพานได้เช่นกัน ที่เรียกว่าสอุปาสเสนินิพพานคือกิเลสดับแต่ชีวิตยังอยู่หรือสังขารยังอยู่ นอกจากนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทยังยกย่องคนที่สามารถบำเพ็ญทั้งประโยชน์ตนเองช่วยเหลือประโยชน์ผู้อื่นและทำประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นได้อย่างสมบูรณ์ถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือเป็นมนุษย์ในอุดมคติทางพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ควรนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อการเข้าใจอัตถะประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายของชีวิตที่ถูกต้องและบำเพ็ญเพียรเพื่อการบรรลุอัตถะประโยชน์ที่เป็นสาระแก่นสารที่แท้จริงของชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเรื่องการนำคำสอนเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องอัตถะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินหรือพัฒนาชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา. (2514).

พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา. (2537). *พุทธ*

ศาสนสุภาสิต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). *พจนานุกรม*

ศัพท์พุทธศาสนา (ฉบับประมวลศัพท์).

กรุงเทพฯ: ด้านสุภาธิการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). *พุทธธรรม* (ฉบับ

ขยายความ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย.

สุนทร ณ รั้งสี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.